

ODGOJITELJSKA PERCEPCIJA RODITELJSKE MANIPULACIJE U ODNOSU S DJECOM I ODGOJITELJIMA TIJEKOM I NAKON RAZVODA

MARTINA HRGOVIĆ

Dječji vrtić „Šegrt Hlapić“, Sesvete
martinajhrgovic@gmail.com

UDK: 316.363:316.62-
055.52:[159.9-053.4+159.9:37-057]
Stručni članak
Primljen: 26. 9. 2021.
Prihvaćen: 28. 1. 2022.

SAŽETAK

Manipulacija djecom tijekom razvoda i nakon razvoda roditelja uključuje niz ponašanja kojima jedan roditelj nastoji narušiti odnos djeteta s drugim roditeljem. Ta ponašanja otežavaju prilagodbu djeteta na razvod i mogu ostaviti dugotrajne negativne efekte na djetetov razvoj i odnos s roditeljima. Istraživanja ovog ponašanja još uvijek nisu mnogobrojna, posebice izvan obiteljskog konteksta. Naime, pojedinci koji rade u odgojnim i odgojno-obrazovnim institucijama, i koji su u svakodnevnoj interakciji s djecom i brinu za njihovu dobrobit, također bi trebali znati prepoznati ovakva ponašanja od strane roditelja kako bi mogli postupati u skladu s najboljim interesom djeteta. Cilj ovog rada bio je ispitati imaju li odgojitelji/ice iskustva s ponašanjima roditelja koja se mogu okarakterizirati kao roditeljska manipulacija tijekom razvoda i nakon razvoda, u kojoj mjeri takva ponašanja prepoznaju, s njima se susreću i što poduzimaju te koje poteškoće zamjećuju kod djece čiji su roditelji skloni tim ponašanjima. U sklopu ovog istraživanja konstruirana je i provjerena skala roditeljskih manipulativnih ponašanja prema djeci i odgojiteljima/icama. U istraživanju je sudjelovalo 166 odgojiteljica, a rezultati su pokazali da se većina odgojiteljica susrela s djecom roditelja u postupku razvoda te da se smatraju dovoljno educiranima za prepoznavanje

KLJUČNE RIJEČI:

*manipulativno ponašanje roditelja,
razvod, uloga odgojiteljica*

roditeljskih i dječjih ponašanja iako se nisu na edukacijama informirale o tome, što se pokazalo kao nedostatak. Najčešća manipulativna ponašanja, koja susreću u svome radu, potvrđena su i u literaturi. Dobiveni rezultati također su potvrdili pretpostavljenu strukturu skale roditeljskih manipulativnih ponašanja.

UVOD

Razvod braka dio je svakodnevnosti. Ljudi se razvode zbog različitih razloga, ali neovisno o razlozima, posljedice za djecu su raznolike. Bila ona mlađa ili starija, razvod utječe na njih i njihovu sliku o svijetu. Prema Bujišić (2005) razvod je drugi najpotresniji događaj u djetetovu životu, odmah nakon smrti roditelja, a kod djece može izazvati probleme na društvenom, emocionalnom ili psihološkom planu, dok Shapiro (2002) navodi kako su ljudi, koji su u djetinjstvu iskusili razvod, u odrasloj dobi manje uspješni na poslu i u svojim vezama te su skloniji emocionalnim problemima, uključujući depresiju i zloupotrebu alkohola i droga.

Predškolska djeca reagiraju na razvod očiglednim promjenama u ponašanju, kao što su izraženi strahovi, nemir, noćne more, ispadi ljutnje, tuga, bezvoljnost i druge (Buljan Flander i Zarevski, 2010). Svojevremeno im je i privlačenje pažnje na razne načine, dok se kod mnoge male djece uočava regresija, tj. povratak na ponašanja karakteristična djeci ranije dobi.

U svojoj ulozi odgojitelja susrećemo djecu roditelja u procesu razvoda, zatim djecu koja žive s jednim roditeljem kao posljedicu razvoda braka u kojem je bilo zlostavljanje od strane drugog roditelja, odlaska jednog od roditelja nekom drugom partneru, prevelike umiješanosti drugih članova obitelji u brak ili nečeg drugog. Roditelji svoje konflikte često prenose na djecu i ponašaju se na različite načine kako bi ocrnili drugoga pred djetetom, odnosno manipuliraju djetetom. „Manipulacija djecom niz je ponašanja, verbalnih i neverbalnih poruka roditelja koji djetetu šalju negativnu poruku o drugom roditelju s ciljem njegova isključenja iz života djeteta i otuđivanja djeteta od tog roditelja, iako za to ne postoji razlog koji proizlazi iz odnosa roditelja i djeteta.“ (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012: 244). Roditelji manipuliraju na različite načine, a bili oni sprječavanje ili ometanje susreta, izostavljanje pozitivnih komentara i neprestani ružni komentari, obezvrjeđivanje i vrijeđanje drugog roditelja ili pak pretjerano ugađanje djetetu, a sve s ciljem dobivanja djetetove naklonosti, svojim ponašanjem jako štete djetetu. Manipulirajući roditelj uvijek je spreman u dječjim očima sebe idealizirati i prikazivati kao savršenoga, bez ikakvih mana, za razliku od drugog roditelja kojeg prikazuje kao potpuno suprotnog, punog mana. Najteže je što djecu prati jaki osjećaj krivnje ukoliko je u pitanju manipulacija jer osjećaju ljubav prema oba roditelja te osjećaju kako ih u toj svojoj ulozi žrtve izdaju (Buljan Flander i Zarevski, 2010). Ti kontradiktorni osjećaji o vlastitoj odgovornosti i nemoći štetni su za dijete jer umanjuju njihov osjećaj važnosti, kompetentnosti i snage.

Također, ako se osvrnemo na to da djeca uče prema odraslom modelu, manipulirano dijete uči da su neprijateljska ponašanja prihvatljiva te da je manipulacija normalan dio veze s drugom osobom (Bilić i sur., 2012).

S obzirom na vrijeme koje djeca provode sa svojim odgojiteljima u odgojno-obrazovnoj ustanovi, odgojitelji također uočavaju ta specifična ponašanja te bi trebali razvijati svoje kompetencije i pružati djetetu potporu tijekom boravka u dječjem vrtiću. Bilo da dijete polazi u dječji vrtić prije ili nakon razvoda braka, ono je često najstabilnije mjesto u djetetovu životu upravo zbog svoje predvidivosti i zbog toga odgojitelji imaju značajnu ulogu u prilagodbi djeteta na nove okolnosti u kojima se ono našlo (Bujišić, 2005).

Važno obilježje profesionalne kompetencije svakog odgojitelja je to da zna prepoznati, razumijeti i pravilno reagirati na mnoge kompleksne odgojne izazove (Slunjski, Šagud i Brajša-Žganec, 2006), a jedan od njih je svakako razvod braka roditelja. Od izuzetne je važnosti da odgojitelj razvija svoje socijalne kompetencije, osobito u suradnji s oba roditelja i ostalim članovima djetetove obitelji te sa stručnim suradnicima dječjeg vrtića, a sve u cilju pružanja potpore djetetu i zadovoljavanja njegovih potreba. Odgojitelj bi trebao poznavati razvojne karakteristike razvoja djeteta kako bi uočio bilo kakva odstupanja te razvijati svoje kompetencije za učinkovito vođenje djece, tehnike pozitivnog podržavanja djetetovog ponašanja i sposobnost primjene raznih tehnika i metoda savjetodavnog rada, a ono najvažnije je pružanje podrške djetetu. Od izuzetne je važnosti da odgojitelj pokazuje da je tu za dijete, a osobito onoj djeci kojima je život postao poljuljan razvodom. Također, važno je naglasiti i sposobnost odgojitelja za prepoznavanje određenih roditeljskih ponašanja kao manipulativnih te dosad spomenutih načina komunikacije s roditeljem, a sve u svrhu djetetove dobrobiti.

Cilj i problemi istraživanja

Cilj istraživanja provedenog u sklopu ovog rada bio je dobiti uvid u odgojiteljsku percepciju manipulacije djecom od strane roditelja tijekom razvoda i nakon razvoda. U nedostatku istraživanja slične problematike u kontekstu odgojitelja, ovo istraživanje je većim dijelom eksploratore prirode. U skladu s ciljem, problemi istraživanja bili su sljedeći:

Ispitati prepoznaju li odgojiteljice roditeljska manipulativna ponašanja, smatraju li se dovoljno kompetentnima i educiranima za njihovo prepoznavanje i jesu li njihove procjene povezane s duljinom radnog iskustva.

Ispitati koliko su se često u svom radu odgojiteljice susretale s pojedinim manipulativnim ponašanjima roditelja kako prema djeci, tako i prema njima samima. Povezano s tim, provjerila se i pretpostavljena struktura skale roditeljskih manipulativnih ponašanja, a za koju se krenulo od pretpostavke da sadrži manipulativna ponašanja u odnosu s djecom te manipulativna ponašanja u odnosu s odgojiteljima/cama.

U konačnici, htjelo se ispitati i koje su poteškoće odgojiteljice uočile kod djece s kojom roditelji pokušavaju manipulirati i što poduzimaju kada primijete takva ponašanja od strane roditelja.

METODOLOGIJA

Sudionici i postupak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 166 odgojiteljica, od toga njih 58 iz jednog zagrebačkog dječjeg vrtića koji broji šest objekata i sveukupno 35 odgojnih skupina. Njima je pojedinačno podijeljen upitnik u zatvorenim kuvertama, a na isti su način upitnici i vraćeni odgojiteljici koja je provodila istraživanje. Također, istim odgojiteljima/cama je isti upitnik poslan Whatsapp aplikacijom u obliku Google obrasca te su zamoljeni da upitnik proslijede drugim odgojiteljima/icama koje poznaju, tako da je upitnik poslan diljem Hrvatske, a popunilo ga je još 108 odgojitelja/ica. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno. U Tablici 1 prikazana su neka opća obilježja sudionica.

TABLICA 1. Struktura uzorka sudionica s obzirom na odgojiteljski staž i dobnu skupinu djece s kojom trenutno rade

<i>Odgojiteljski staž</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
do 5 godina	36	21,7
od 6 do 10 godina	41	24,7
od 11 do 20 godina	46	27,7
21 godina i više	43	25,9
<i>Dobna skupina</i>		
mlađa jasljučka	19	11,4
starija jasljučka	28	16,9

<i>Odgojiteljski staž</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
mješovita jaslička	9	5,4
mlađa vrtićka	27	16,3
srednja vrtićka	22	13,3
starija vrtićka	37	22,3
mješovita vrtićka	24	14,4

Iz Tablice 1 vidljivo je da su odgojiteljice s obzirom na radni staž podjednako zastupljene u svim kategorijama. Kada je riječ o dobi djece, s kojom odgojiteljice koje su sudjelovale u istraživanju rade, većina njih, odnosno 66,3 % radi s djecom vrtićke dobi (mlađe, srednje i starije), dok njih 32,8 % radi s djecom jasličke dobi.

Instrument

Za potrebe ovog istraživanja osmišljen je upitnik koji je u prvome dijelu sadržavao opća pitanja koja se odnose na duljinu odgojiteljskog radnog staža sudionica te dobnu skupinu djece s kojom trenutno rade. Nadalje, upitnik je sadržavao pitanje jesu li i u kojoj mjeri sudionice imale ili trenutno imaju u skupini djetel/djecu roditelja koji su u postupku razvoda, te procjenu vlastite kompetencije i educiranosti za prepoznavanje roditeljske manipulacije djecom u postupku razvoda. Drugi dio upitnika sadržavao je pitanje o procjeni udjela roditelja koji su skloni manipulativnim ponašanjima za vrijeme i nakon razvoda, te Skalu manipulativnih ponašanja roditelja konstruiranu za potrebe ovog istraživanja. Dio te skale uključivao je tvrdnje koje se odnose na manipulativna ponašanja roditelja prema djeci (13 tvrdnji; npr. *Ne prenosi važne informacije o djetetu drugom roditelju*), a dio je uključivao tvrdnje koje se odnose na manipulativna ponašanja roditelja prema odgojiteljicama (6 tvrdnji; npr. *Govori Vam loše o drugom roditelju*). Sve tvrdnje prikazane su u Tablici 4. Sudionice su na skali od 1 do 4 procijenile u kojoj mjeri su zamijetile svako od navedenih ponašanja te što poduzimaju kada primijete takva ponašanja. U konačnici, odgojiteljice su na skali od 1 do 4 procijenile u kojoj mjeri su primijetile određene poteškoće kod djece čiji su roditelji u postupku razvoda ili su razvedeni.

REZULTATI I RASPRAVA

U sklopu prvog problema namjeravalo se ispitati prepoznaju li odgojiteljice roditeljska manipulativna ponašanja, smatraju li se dovoljno kompetentnima i educiranima za njihovo prepoznavanje i jesu li njihove procjene povezane s duljinom radnog iskustva. Stoga je, za početak, provjereno koliko su se odgojiteljice koje su sudjelovale u ovom istraživanju susretale sa situacijama u kojima su se potencijalno takva roditeljska ponašanja mogla javiti. Odgovori sudionica ukazuju na to da je velika većina njih, odnosno 92 % u odgojnim skupinama imala djecu čiji roditelji su u postupku razvoda, a da je to trenutno slučaj, navodi približno 40 % odgojiteljica. Procjena broja djece s kojom su se susrele tijekom radnog staža, kao i njihov trenutni broj, prikazani su u Tablici 2.

TABLICA 2. Procjena ukupnog i trenutnog broja djece u odgojnim skupinama čiji roditelji su u postupku razvoda

Ukupni broj djece	<i>N</i>	%	Trenutni broj djece	<i>N</i>	%
manje od 10	134	87,6	jedno	42	62,7
između 10 i 20	18	11,8	dvoje	20	29,9
više od 20	1	0,6	troje	5	7,4
	153	100		67	100

Dobiveni podaci o visokoj stopi od 92 % ispitanica, koje su se tijekom radnog staža susrele s djecom roditelja u postupku razvoda, potvrđuju teorijske činjenice navedene u radu, a koje opisuju da hrvatsko društvo iz godine u godinu broji sve više razvoda brakova (Bujišić, 2005) te da Hrvatska prati trend europskih zemalja u kojima broj sklopljenih brakova opada, dok raste broj razvedenih brakova (Bilić i sur., 2012). U prilog tome, trenutno 67 ispitanica, tj. približno 40 % njih imaju u svojim skupinama po jedno ili dvoje takve djece, što dodatno potvrđuje kako su rezultati istraživanja sukladni ovim teorijama.

Odgojiteljice su, nadalje, procijenile vlastitu kompetentnost i educiranost za prepoznavanje manipulativnih ponašanja roditelja, a njihove procjene izražene kao stupanj slaganja s tvrdnjama kojima se to ispitalo prikazane su u tablici 3.

TABLICA 3. Prosječne vrijednosti i standardne devijacije procjena sposobnosti i educiranosti u prepoznavanju roditeljske manipulacije djecom u postupku razvoda

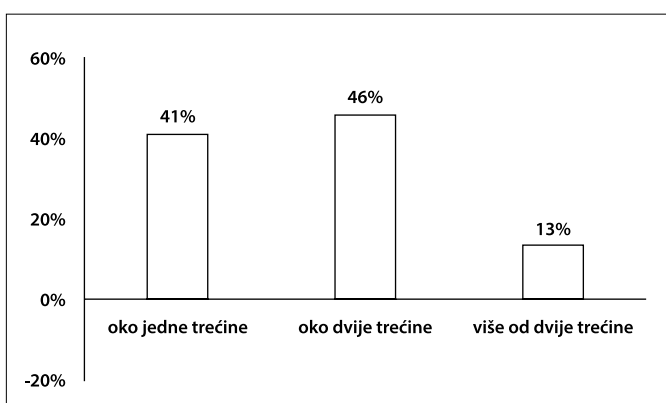
Tvrđnja	M	SD
1. Mogu prepoznati kada roditelj/i pokušavaju manipulirati djecom u postupku razvoda.	3,90	0,896
2. Smatram se dovoljno educiranom prepoznati roditeljsku manipulaciju djecom u postupku razvoda.	3,62	1,094
3. Na dosadašnjim edukacijama sam imala priliku saznati nešto o prepoznavanju roditeljske manipulacije djecom u postupku razvoda	2,38	1,229

Prosječne vrijednosti prikazane u Tablici 3 ukazuju na to da se odgojiteljice uglavnom slažu da mogu prepoznati roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu prema djeci, kao i da se smatraju uglavnom educiranima za prepoznavanje takvih ponašanja. No, s duge strane uglavnom nisu imale priliku saznati nešto o tome na edukacijama koje su pohađale, pa se može postaviti pitanje je li možda njihova procjena educiranost zapravo dojam koji proizlazi iz iskustva. Navedeno upućuje na zaključak da je moguće da se nedostatak edukacije kompenzira radnim iskustvom, a tome u prilog idu i rezultati usporedbe odgovora odgojiteljica koje s razlikuju po godinama radnog iskustva u odgojiteljskoj praksi. Naime, rezultati Kruskal-Wallisovog testa su pokazali da nema razlike među odgojiteljicama s obzirom na odgojiteljski staž kad je riječ o procjeni vlastite educiranosti ($\chi^2=3,91$; $p>.05$) i prilike za edukaciju o ovim temama ($\chi^2=1,57$; $p>.05$), no kad je riječ o procjeni vlastite sposobnost prepoznavanja roditeljskih manipulativnih ponašanja u odnosu s djecom, značajna razlika s obzirom na odgojiteljski staž postoji ($\chi^2=12,27$; $p<.01$) u smjeru da odgojiteljice s više radnog iskustva procjenjuju svoje sposobnost prepoznavanja takvih ponašanja boljom.

Nadalje, u ovom istraživanju ispitalo se i koliko su se često u svom radu odgojiteljice susretale s pojedinim manipulativnim ponašanjima roditelja kako prema djeci, tako i prema njima samima, pri čemu su obzir uzeti rezultati onih sudionica koje su odgovorile da su u odgojnim skupinama imale ili imaju djecu čiji su roditelji u postupku razvoda (što je većina odgojiteljica u ovom uzorku, odnosno njih $N=153$). Odgojiteljice, koje su sudjelovale u ovom istraživanju, općenito su procijenile koliki je, prema njihovom iskustvu, udio roditelja koji su u postupku razvoda, a iskazuju ovakvo ponašanje. Njihovi odgovori ukazuju da 41 % odgojiteljica smatra da je takvim ponašanjima sklona jedna trećina roditelja, njih približno 46 % smatra da to radi oko dvije trećine roditelja, a da je tome sklono više od dvije trećine roditelja s kojima su se u svome radu susretale, misli oko 13 %

odgojiteljica. Na temelju podataka dostupnih u literaturi, može se zaključiti kako su ovi rezultati u skladu s njima. Naime, dostupna literatura prikazuje da udio roditelja koji su skloni manipulativnim ponašanjima tijekom razvoda i nakon razvoda iznosi otprilike 50 %. Tako su Bilić i sur., (2012), opisali kako su roditelji zbog svoje boli, razočarenja, ljutnje i drugih neugodnih emocija skloni ponašati se na načine kojima žele odvojiti dijete/djecu od bivšeg supružnika, a cilj je njegovo isključenje iz djetetova života. Neka od tih ponašanja su, primjerice, sprječavanje susreta između djeteta i drugog roditelja, zabrana telefonskih poziva, zadiranje u vrijeme koje dijete provodi s drugim roditeljem, traženje informacija iz života bivšeg supružnika, neprestano ružno komentiranje i vrijeđanje drugog roditelja te isticanje njegovih mana, a s druge strane idealiziranje sebe u djetetovim očima (Bilić i sur., 2012).

Odgojiteljice su također zamoljene da procijene zamjećuju li takva ponašanja češće među majkama ili očevima. Da su takva ponašanja češće zamijetila među majkama, navodi 39,1 % odgojiteljica, a da su češća među očevima ih navodi 7,5 %. Većina odgojiteljica, točnije njih 53,4 % procjenjuje da su, prema njihovu iskustvu, manipulativnim ponašanjima u postupku razvoda podjednako skloni i majke i očevi. Rezultati istraživanja pokazali su dvojako mišljenje o tome tko više manipulira, ali bilo da više manipuliraju očevi ili majke, ostavljaju trag na djetetu. Udovoljavanje želji roditelja da pokazuju otpor prema drugom roditelju, na što su prisiljena ta djeca, dovodi do mnogih simptoma te dugoročno negativnih ishoda za dijete (Bilić i sur, 2012), kao i ispoljavanja nekih specifičnih problema.

SLIKA 1. Procjena udjela roditelja koji pokušavaju manipulirati djetetom tijekom i nakon razvoda

U sklopu ovog problema, provjerila se i pretpostavljena struktura skale roditeljskih manipulativnih ponašanja koja je konstruirana tako da sadrži pitanja koja se odnose na manipulativna ponašanja roditelja u odnosu s djecom te manipulativna ponašanja roditelja u odnosu s odgojiteljicama. Sve tvrdnje odnosile su se na različita ponašanja čiji je cilj stvoriti lošu sliku o drugom roditelju, a koja se mogu susresti u literaturi (Buljan Flander i Zarevski, 2010; Bilić, i sur., 2012.). Odgovor na li struktura skale dvama pretpostavljenim faktorima provjereno je konfirmatornom faktorskom analizom koja je potvrdila dvije latentne dimenzije odnosno dva pretpostavljena faktora sa sljedećim pokazateljima pristajanja modela: $\chi^2=296,60$, $\chi^2/df=1,96$; $CFI=.939$; $RMSEA=.078$; $SRMR=.040$. Faktorska zasićenja svake od čestica prikazana su u tablici 4. Pouzdanost faktora Roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu s djetetom iznosi $\alpha=.948$, a pouzdanost faktora Roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu s odgojiteljem/icom, iznosi $\alpha=.927$.

TABLICA 4. Faktorska zasićenja roditeljskih manipulativnih ponašanja s djecom u postupku razvoda

	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
<i>Faktor 1 - Roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu s djetetom</i>		2,18	0,738
1. Pred djetetom na ružan način komentira i vrijeđa drugog roditelja.	0.658	2,21	0,929
2. Predstavlja sebe idealnim, a drugog roditelja izuzetno negativnim.	0.815	2,40	1,020
3. Govori loše o članovima „bivše“ obitelji.	0.813	2,32	1,027
4. Brani djetetu susrete s drugim roditeljem i članovima „bivše“ obitelji.	0.684	2,06	,940
5. Preuveličava i prenaglašava propuste drugog roditelja.	0.834	2,47	1,000
6. Omalovažava bilo kakav pozitivni komentar, priču ili uspomenu kada dijete govori o drugom roditelju.	0.660	1,99	0,869
7. Potiče dijete na iskorištavanje drugog roditelja.	0.620	1,78	0,867
8. Pretjerano ugada djetetu da dobije njegovu naklonost.	0.778	2,69	1,014
9. Kada govori o djetetu, zadire u vrijeme koje ono provodi s drugim roditeljem.	0.706	2,14	0,912

	Faktorsko zasićenje	<i>M</i>	<i>SD</i>
10. Želi preko djeteta prenijeti neku poruku drugom roditelju.	0.814	2,21	0,984
11. Izražava tugu kada dijete odlazi na susret s drugim roditeljem.	0.722	2,11	0,968
12. Ne prenosi važne informacije o djetetu drugom roditelju.	0.643	2,35	1,008
13. Traži od djeteta povratnu informaciju o detaljima iz života drugog roditelja.	0.831	2,14	1,024
<i>Faktor 2 - Roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu s odgojiteljimalicama</i>		2,10	0,826
1. Imate osjećaj da i od Vas traži da odaberete njenu/njegovu stranu.	0.874	2,22	0,998
2. Želi da se Vi složite s njom/njim.	0.913	2,32	1,046
3. Traži od Vas detalje o razgovorima između Vas i drugog roditelja.	0.761	1,91	0,954
4. Pita Vas jeste li primijetili propuste kod drugog roditelja.	0.763	2,04	0,951
5. Govori Vam loše o drugom roditelju.	0.717	2,17	0,889
6. Želi preko Vas prenijeti poruku drugom roditelju.	0.729	1,98	0,948

Na temelju podataka prikazanih u Tablici 4, općenito se može zaključiti kako odgojiteljice percipiraju da je većina navedenih manipulativnih ponašanja rijetko prisutna kod roditelja koji su u postupku razvoda. Ovaj rezultat ukazuje na to kako odgojiteljice koje su sudjelovale u ovom istraživanju percipiraju da većina roditelja koji su u postupku razvoda nije sklona ponašanjima kojima je cilj stvoriti lošu sliku o drugom roditelju, što je pozitivan nalaz. Ovi nalazi se također mogu povezati s prethodno prikazanim procjenama o udjelu takvih roditelja koji su u skladu s literaturom (Bilić, i sur., 2012; Buljan Flander i Zarevski, 2010). Prema procjenama odgojiteljica, roditeljska manipulativna ponašanja u odnosu s djecom su, u prosjeku, ipak nešto više zastupljena nego ona u odnosu s odgojiteljicama i ta razlika je statistički značajna ($t=2,07$; $p<.05$). Opravdano je pretpostaviti da će oni roditelji koji su skloni ovakvom ponašanju ta ponašanja ipak rjeđe manifestirati u odnosu s drugim odraslim osobama koje, za razliku od djece, vjerojatno mogu prepoznati namjere otuđivanja od drugog roditelja. Kao što iz

teorijskih razmatranja u ovome radu proizlazi, roditelji su zbog svoje boli, razočarenja, ljutnje i drugih neugodnih emocija skloni ponašati se na načine kojima žele odvojiti dijete/djecu od bivšeg supružnika, a cilj je njegovo isključenje iz djetetova života. Neka od tih ponašanja su, primjerice, sprječavanje susreta između djeteta i drugog roditelja, zabrana telefonskih poziva, zadiranje u vrijeme koje dijete provodi s drugim roditeljem, traženje informacija iz života bivšeg supružnika, neprestano ružno komentiranje i vrijeđanje drugog roditelja te isticanje njegovih mana, a s druge strane idealiziranje sebe u djetetovim očima (Bilić i sur., 2012).

U konačnici, u ovom radu htjelo se ispitati i koje poteškoće su odgojiteljice uočile kod djece s kojom roditelji pokušavaju manipulirati, a opisuju ih Bilić i sur. (2012), Buljan Flander i Zarevski, (2010), Rodriguez (2007), Vasta, Haith i Miller, (1998), Bujišić, (2005) te Laklija (2005) i što poduzimaju kada primijete takva ponašanja od strane roditelja.

Poteškoće koje se javljaju ponekad:

Ljutnja, tuga, potreba za dodatnom pažnjom, promjena raspoloženja, „ljepljivo“ ponašanje, agresivno ponašanje, promjene u ponašanju, separacijski strah, neprihvatanje činjenice razvoda, anksioznost, nevjerica i plač, neočekivana ponašanja, odnosno ona koja su inače neuobičajena za to dijete i poremećaji hranjenja i spavanja.

Poteškoće koje se javljaju rijetko:

Poteškoće u odnosima s vršnjacima, neprijateljsko ponašanje prema drugoj djeci, mišljenje da mogu promijeniti odluku roditelja, neprijateljsko ponašanje prema roditeljima, indiferentnost, sram, glavobolje, bolovi u trbuhu i sl., samookrivljavanje za razvod, poricanje razvoda, sanjarenje, noćne more, neprijateljsko ponašanje prema odgojiteljicama, izjavljivanje da ih roditelji više ne vole, izbjegavanje razgovora o roditelju s kojim ne žive, izbjegavanje roditelja s kojim ne žive i govorenje ružno o roditelju s kojim ne žive.

Pitanje koje se odnosilo na to što odgojiteljice poduzimaju kad primijete manipulativna ponašanja roditelja u postupku razvoda bilo je pitanje otvorenog tipa na koje je odgovorilo svega šesnaest odgojiteljica iz čega se ne može zaključiti znači li to da ne poduzimaju ništa ili jednostavno nisu upisale odgovor. One koje su na ovo pitanje odgovorile, navode da najčešće razgovaraju s jednim ili oba ro-

ditelja i/ili traže podršku stručnog tima vrtića, a dvije su navele da se ne miješaju u roditeljske odnose.

Profesionalne kompetencije svakog odgojitelja uključuju prepoznavanje, razumijevanje i pravilno reagiranje na raznolike odgojne izazove (Slunjski, Šagud i Brajša-Žganec, 2006), a te kompetencije je potrebno razvijati, procjenjivati i nadograđivati. Dobro razumijevanje svakog djeteta u skupini znači i kvalitetnu intervenciju odgojitelja s obzirom na ponašanja koja djeca mogu ispoljavati, od agresije do povučенosti. Jedna od tih kompetencija suradnja je s roditeljima i ostalim članovima djetetove obitelji. Ta suradnja je ključna jer ne samo da je obitelj najbogatiji izvor informacija o djetetu, nego nam i daje do znanja radi li se o funkcionalnoj ili disfunkcionalnoj obitelji, kakvi su odnosi bili u obitelji prije razvoda i slično (Rumiha, 2001). Beyer i Winchester (2006) slažu se i naglašavaju važnost sudjelovanja obaju roditelja u svim aktivnostima, tijekom praznika i svakodnevnog života djeteta. Nadalje, kompetentan odgojitelj trebao bi poznavati razvojne karakteristike razvoja djeteta jer se promatranjem uočavaju bilo kakva odstupanja, bila ona na jezičnom, socijalnom, emocionalnom, kognitivnom razvoju ili u ponašanju (Kostelnik, Onaga, Rohde i Whiren, 2004). Osim promatranja djece jednako je važno i slušanje. Ukoliko odgojitelj sluša dijete i obraća pažnju na ono što mu dijete govori, može puno toga saznati o djetetovim osjećajima, uočiti na koji način dijete izražava svoje osjećaje, primijetiti ulazi li ono u interakcije s drugom djecom te može djetetu dati potrebnu pažnju i biti tu za njega kada dijete poželi govoriti o zbivanjima kod kuće (Kostelnik i sur., 2004). Odgojitelji bi trebali razvijati svoju socijalnu kompetenciju jer ona uključuje sva društveno prihvaćena ponašanja koja izazivaju pozitivne reakcije drugih, poput empatije i altruizma, a uključuje korištenje „ja-poruka“, aktivno slušanje i podržavajuću komunikaciju (Sindik, 2008/2009). Mnoga se djeca susreću s jezikom „neprihvatanja“ koji uključuje zapovijedi, kritiku, zabrane, izrugivanje i slično. Djeca često na to reagiraju ljutnjom i neprijateljstvom prema toj osobi. Socijalno kompetentan odgojitelj zna kako je temelj kvalitetne komunikacije međusobno povjerenje i uvažavanje. S obzirom na ponašanja koja djeca mogu ispoljavati, svaki odgojitelj trebao bi biti kompetentan što se tiče discipliniranja djece pri čemu se misli na učenje granica prihvatljivog ponašanja. Djeci koja se neprimjereno ponašaju treba posvetiti više vremena i pažnje te reagirati onda kada se to dijete dobro ponaša, nešto lijepo napravi, pomogne drugima. Na taj će način shvatiti da ga odgojitelj primjećuje, a onda će se i više truditi primjereno se ponašati (Bouillet, 2010). Dječji je vrtić mjesto u kojem se djeca susreću i s neprihvatljivim ponašanjem vršnjaka, a u skladu s dobi i sama će se početi neprihvatljivo ponašati

što je dobar preduvjet za razvoj poremećaja u ponašanju ako izostane kompetentan pedagoški pristup odgojitelja i roditelja (Katz i McClellan, 2005). Ukratko, znanja i vještine odgojitelja podrazumijevaju kompetencije za prakticiranje učinkovita vođenja djece, tehnike pozitivnog podržavanja djetetova ponašanja i sposobnost primjene raznih tehnika i metoda savjetodavnog rada, a ključne su u radu s djecom.

ZAKLJUČAK

Razvodi brakova sve češće obilježavaju djetinjstva koja se na djecu različito odražavaju. Neka djeca dobro se nose s razvodom svojih roditelja dok druga nemaju dovoljno razvijene sposobnosti suočavanja s takvim stresom. Starijoj djeci može se objasniti što se zapravo dogodilo, ali im se to taji ili im se ne zna na prihvatljiv način objasniti, što dodatno pojačava njihovu frustraciju. Za razliku od njih, mlađa djeca nisu dovoljno razumijeti riječi, ali zato dobro uočavaju promjene u svojoj okolini kao i osjećaje „preostalog“ roditelja koji se i sam suočava s istim promjenama, što također izaziva frustraciju. Roditelji su u svojoj ljutnji, u većoj ili manjoj mjeri, skloni pomiješati svoju partnersku ulogu s roditeljskom ulogom. Bilo da je razlog ljutnja, tuga ili razočarenje, roditelj kojemu ostaje dijete/djeca pokušava ih udaljiti od drugog roditelja. Pritom se koriste nekim neprihvatljivim ponašanjima samo kako bi prekinuli kontakt drugog roditelja s djetetom. Takva ponašanja nazivamo manipulacijom. S obzirom na to da se mijenjaju okolnosti u kojima dijete živi, jedina nepromijenjena okolina predškolska je ustanova. Kako je dijete spontano biće, ono i u ustanovi ispoljava svoju frustriranost i osjećaje. Ukoliko djetetu nedostaje pažnja, ono će je spontano tražiti na bilo koji način. Ta ponašanja mogu biti internalizirana ili eksternalizirana. Ukoliko su ona društveno neprihvatljiva, rad s takvom djecom može postati veliki izazov za odgojitelje. S druge strane, ukoliko dijete drastično promijeni ponašanje ili postane izuzetno povučeno, a to ponašanje potraje, potrebno je da odgojitelj na vrijeme reagira kako to ponašanje ne bi postalo trajan problem. Odgojitelji bi se trebali cjeloživotno obrazovati i razvijati svoje kompetencije koje su mu potrebne u radu sa svom djecom pa tako i sa djecom koja predstavljaju izazov, kao i za savjetodavni rad s roditeljima.

Oslanjajući se na rezultate dobivene provedenim istraživanjem, ali i na vlastita iskustva, može se reći da odgojiteljice prepoznaju određena roditeljska i dječja ponašanja vezana uz temu, ali se na edukacijama nisu dovoljno informirale o tome. To se pokazalo kao nedostatak jer možemo zaključiti kako nisu dovoljno

informirane što onda otežava prepoznavanja određenih oblika ponašanja među djecom. Djeci, ali i roditeljima, to razdoblje razvoda može biti jako teško, a u tome im uvelike može pomoći odgojitelj, kao visoko obrazovana osoba te članovi stručnog tima ukoliko za time postoji potreba. Dječji vrtić neutralno je područje i često ostaje/postaje jedino mjesto koje nudi osjećaj stabilnosti, prijateljstva i potpore, kako djetetu tako i roditeljima. Odgojiteljska potpora djetetu uključuje sva ona ponašanja kojima odgojitelj djetetu šalje poruku da mu je na raspolaganju. Točnije, da je upoznat sa situacijom i da je dostupan djetetu kada god se ono želi otvoriti i razgovarati, bez inzistiranja na tome da se dijete otvori. Potrebno je da odgojitelj provodi i osmišljava raznolike aktivnosti u kojima dijete može izraziti svoje duboko nagomilane osjećaje (Bujišić, 2005). Ukoliko govorimo o emocijama, važno je da odgojitelj prihvati te emocije koje dijete ispoljava te ga uputi na njihovo izražavanje na društveno prihvatljiv način i bude mu potpora. Razgovorima primjerenom raznih aktivnosti, poput prepričavanja priča ili dramskih improvizacija i igara lutkama, djetetu se može pojasniti kako je promjena dio života i da ju treba prihvatiti. Nadalje, roditelji bi trebali djetetu isticati svoju ljubav i govoriti mu da će se i dalje oboje brinuti o njemu i štiti ga. Važno je da istu poruku dobije i od odgojitelja, osobe kojoj bezuvjetno vjeruje (Bujišić, 2005). Koliko je odgojitelj odgovoran za odnose s djecom toliko je odgovoran za odnose s roditeljima, a najvažnije je da ostane neutralan bez obzira na sve. Dakle, ne treba se miješati i opredjeljivati nego se prvenstveno zalagati za dobrobit djeteta (Bujišić, 2005). Izuzetno je važna komunikacija odgojitelja s oba roditelja, tj. da oba roditelja budu obaviještena o programu, roditeljskim sastancima te ostalim događanjima. Odgojiteljima treba biti jasno da je i roditeljima potrebna potpora tijekom razvoda jer se osjećaju ranjivi ili se pribojavaju kritike okoline, pa time i kritike odgojitelja.

Iz svega možemo zaključiti kako odgojitelj ima važnu ulogu. Prvenstveno mora dobro upoznati svako pojedino dijete, prilagoditi im se, informirati se o njima i na taj način omogućiti zadovoljenje njihovih potreba i optimalan razvoj. Poznavanjem djeteta odgojitelj zna kako bi dijete u pojedinim situacijama moglo reagirati i na taj način spreman je na tu reakciju. Na taj način može na vrijeme intervenirati i po potrebi reakciju spriječiti. Jedino poznavanjem djece, njihovih interesa i sposobnosti odgojitelj može pospješiti njihov napredak, a pružanjem podrške i pokazivanjem da je u svakom trenutku tu za njih najvažniji je onoj djeci kojima je život postao nepredvidiv, nesiguran i poljuljan razvodom ili nekim drugim razlogom s kojim se ona sama ne znaju nositi, a sve u svrhu djetetove dobrobiti.

LITERATURA

- BEYER, R. i WINCHESTER, K. (2006). *Rastajemo se – Kako to objasniti djeci?*. Zagreb: Naklada Nika.
- BILIĆ, V., BULJAN FLANDER, G. i HRPKA, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- BUJIŠIĆ, G. (2005). *Dijete i kriza*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- BULJAN FLANDER, G. i ZAREVSKI, P. (2010). *Moji se roditelji razvode*. Zagreb: Marko M usluge d.o.o.
- BOUILLET, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- KATZ, L. G. i MCCLELLAN, D. E. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
- KOSTELNIK, M. J., ONAGA, E., ROHDE, B., WHIREN, A. (2004). *Djeca s posebnim potrebama*. Zagreb: Educa.
- LAKLIJA, M. (2005). Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (1), 1–36.
- RODRIGUEZ, N. (2007). *Djeca u vrtlogu razvoda – Zaštitite dijete od negativnih posljedica razdvajanja*. Rijeka: Dušević i Kršovnik d.o.o.
- RUMIHA, B. (2001). Obitelj i dijete s posebnim potrebama – zajednički odrastamo u našem vrtiću. Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu (ur. Borka Rumiha), 3 (1), 355–361.
- SHAPIRO, L. E. (2002). *Malo prevencije – Kako roditelji mogu spriječiti probleme u ponašanju i emocionalne probleme (od dojenčeta do tinejdžera)*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- SINDIK, J. (2008/09). Jesu li profesionalci socijalno kompetentni?. *Dijete, vrtić, obitelj*, 54, 6–11.
- SLUNJSKI, E., ŠAGUD, M., BRAJŠA-ŽGANEC, A. (2006). Kompetencije odgojitelja u vrtiću – organizaciji koja uči. *Pedagoški istraživanja*, 3 (1), 45–58.
- VASTA, R., HAITH, M. M., MILLER, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

PRESCHOOL TEACHERS' PERCEPTION OF PARENTAL MANIPULATION AFFECTING CHILDREN AND TEACHERS DURING AND AFTER DIVORCE

ABSTRACT

The manipulation of children during and after parents' divorce involves a range of behaviours in which one parent seeks to disrupt the child's relationship with the other parent. Such behaviours make it difficult for the child to adjust to divorce and can leave long-term negative effects on the child's development and the relationship with their parents. The research on this behaviour is still scarce, especially outside the family context. Namely, individuals who work in educational institutions and who interact with children on a daily basis and care for their well-being should be able to recognize such behaviours by parents so that they can act in children's best interests. The aim of this study was to examine the extent to which preschool teachers have experience with parental behaviours that can be characterized as parental manipulation during and after divorce, as well as the extent to which such behaviours are recognized, encountered and undertaken, and what difficulties can be observed in children whose parents are prone to such behaviours. As part of this research, we constructed and tested a scale of parental manipulative behaviours towards children and preschool teachers. The research included 166 preschool teachers, and the results showed that most preschool teachers met with the children whose parents were engaged in the divorce process and that they considered themselves educated enough to recognize critical parental and child behaviours, despite not having the opportunity to be informed, which ultimately turned out to be a disadvantage. It appears that the most common manipulative behaviours encountered in their work are consistent with the expectations found in literature. Furthermore, the results confirmed the assumed structure of the parental manipulative behaviour scale.

KEYWORDS:

parental manipulation, divorce, the role of preschool teachers

